

## ƏRƏB DİLİNDƏ SİYASİ İSTİARƏLƏRİN İFADƏ FORMALARI

**Giriş.** Diplomatiyanın dili müəyyən bir dövlətin beynəlxalq müstəvidə digər dövlətlərlə danışdığı dildir. Dövlətin siması diplomatik sənədlərin dili ilə mühakimə olunur. Digər fəaliyyət sahələri kimi diplomatiyanın da öz dili, öz terminologiyası vardır. Diplomatik mətnlərin materialı göstərir ki, onlar müxtəlif sahələrin terminologiyasından istifadə ilə xarakterizə olunur; mülahizə və dəqiqlik üçün səciyyəvi olan müxtəlif vasitələrlə ötürülən müxtəlif məlumatların mövcudluğu, atributiv konstruksiyalar və ifadələrin sıxılmasının digər üsulları (iştirak konstruksiyaları, məsdər konstruksiyalar); nominal ifadə; sadə və müşahidə olunan mürəkkəb cümlələr üstünlük təşkil edir [1].

Dünyanın ən qədim və ən çox danışılan dillərindən biri olan ərəb dili ərəb dünyasının mədəniyyətində, tarixində və siyasətində mühüm rol oynayır. Bu dil, ərəb İslam ənənəsinin əsas elementini təmsil etmək, eyni zamanda bir çox ölkədə rəsmi dil olmaqla yanaşı, həm də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) altı rəsmi dilindən biridir. Ərəb dili ingilis, fransız, ispan, çin və rus dilləri ilə birlikdə BMT-nin bütün rəsmi sənədlərində və kommunikasiyalarında rəsmi dil kimi istifadə olunur. Ərəb dili bir tərəfdən zəngin tarixə və zəngin mədəni ənənəyə malikdir, digər tərəfdən dinamik inkişaf edir və müasir reallıqlara uyğunlaşır. Dəyişən siyasi, sosial, iqtisadi və texnoloji tələblərə uyğun olaraq daim dəyişikliklərə və yenilənmələrə məruz qalan bu prosesdə ərəb dilinin terminologiyası mühüm rol oynayır [2].

Ərəb dilinin siyasi terminologiyasının əsas cəhətləri onun zəngin mədəni irsini, eləcə də ərəb dünyasındakı müasir siyasi reallıqları əks etdirir. Onlardan bəzilərini aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

**Tarixi kontekst:** Ərəb dilində bir çox siyasi terminlərin kökləri ərəb dünyasının tarixi hadisələri və ənənələrinə malikdir. Məsələn, hökumət formaları ilə bağlı terminlərin İslam və ərəb tarixində tarixi analogiyaları ola bilər.

**Dini aspektlər:** İslam ərəb ölkələrinin siyasi həyatında mühüm rol oynayır, ona görə də bir çox siyasi terminlər dini və ya islami məzmun daşıya bilər. Məsələn, şəriət (İslam hüququ) termini siyasi diskursda tez-tez istifadə olunur.

**Müasir siyasi reallıqlar:** Ərəb dilinin siyasi terminologiyası həm də müasir siyasi institut və prosesləri əks etdirir. Məsələn, demokratiya, seçkilər, hökumət və parlament terminləri müasir siyasi sistemləri və prosedurları təsvir etmək üçün istifadə olunur.

**Çoxdilli Təsir:** Ərəb dili müxtəlif tarixi dövrlərdə fars, türk, fransız və ingilis kimi digər dillərin təsirinə məruz qalmışdır. Bu, siyasi terminologiyada öz əksini tapır, burada bəzi terminlər başqa dillərdən götürülə bilər.

**Mədəni xüsusiyyətlər:** Ərəb siyasi terminologiyası ərəb cəmiyyətinin mədəni xüsusiyyətlərini və dəyərlərini də əks etdirə bilər. Məsələn, şərəf, qonaqpərvərlik və ailə ilə bağlı terminlər siyasi diskursda mühüm rol oynaya bilər [3].

**Əsas hissə.** Siyasi terminlər siyasi sistemlərin, ideologiyaların və ictimai hərəkətlərin təkamülünü əks etdirən geniş tarixə malikdir. Siyasi terminlərin tarixi zəngin və maraqlıdır. Müxtəlif xalqların ictimai-siyasi sistemlərinin, ideologiyalarının və mədəniyyətlərinin təkamülünü əks etdirən bir çox terminlərin kökləri qədim yunan və latın məşəlidir. Məsələn, "demokratiya" (ديمقراطية) yunan dilindən "δημοκρατία", "xalqın hökmranlığı" və ya "respublika" (جمهورية) latınca "res publica"-dan tərcümədə "respublika", "ictimai işlər" mənalərini verir.

Siyasi terminlər çox vaxt ideoloji fərqləri və hakimiyyət mübarizələrini əks etdirir. Məsələn, "mühafizəkarlıq" (التحفظ) termini ənənəvi dəyərləri və institutları qorumaq istəyini, "proqressivizm" (التقدمية) isə dəyişiklik və sosial tərəqqi arzusunun əks etdirir. Bu gün bir çox siyasi terminlər şərhə və müzakirələrə məruz qalır və onların mənaları müxtəlif mədəni və siyasi kontekstlərdə dəyişə bilər [4].

Siyasi terminlər ümumiyyətlə siyasət kontekstində siyasi sistemləri, prosesləri və insan davranışını öyrənən siyasət elmində istifadə olunan anlayışlara aiddir. Bu terminlər cəmiyyətdəki siyasi həyatın müxtəlif aspektlərini təhlil etmək və anlamaq, alimlərə, politoloqlara və ictimai xadimlərə nəzəriyyələri inkişaf etdirməyə, proqnozlar verməyə və siyasi qərarlar qəbul etməyə kömək etmək üçün istifadə olunur. Siyasi terminlər aşağıdakı kateqoriyalara bölünür [1]:

**Siyasi sistem:** Dövlətin təşkili və fəaliyyəti, o cümlədən onun təsisatları, qanunları, siyasi partiyaları və prosesləri daxildir. Ərəb dilində bu kateqoriyaya aid terminləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

- الديمقراطية (əl-dimuqratiyyə) – demokratiya
- التوازن السلطاتي (əl-təvazun əl-sultat) – səlahiyyət bölgüsü
- التعددية الحزبية (əl-ta'addudiyyə əl-hizbiyyə) - çoxpartiyalılıq
- الحرية السياسية (əl-hurriyyat əl-siyasiyyə) – siyasi azadlıq
- المجتمع المدني (əl-muctəma' əl-mədəni) – vətəndaş cəmiyyəti
- الثورة (əl-saura) - inqilab
- الاستقلالية القضائية (əl-istiqlaliyyə əl-qəda'iyyə) - məhkəmə azadlığı
- الإصلاح السياسي (əl-islax əl-siyasi) - siyasi islahatlar
- النظام الفدرالي (əl-nizam əl-fidrali) – federal sistem
- التسامح السياسي (əl-təsamuh) – siyasi tolerantlıq
- الشورى (əl-şura) - məsləhət şurası
- الانتماء الحزبي (əl-intima' əl-hizbi) - partiya mənsubiyyəti
- العملية الانتخابية (əl-əməliyyə əl-intixabiyyə) - seçki prosesi

**Siyasi mədəniyyət:** Cəmiyyətin siyasi həyatını səciyyələndirən ortaqlar, inanclar, dəyərlər, normalar və davranış praktikalarının məcmusudur. Ərəb dilində siyasi mədəniyyətə dair terminlərin bəzi nümunələri aşağıda göstərilənlərdir [6]:

الثقافة السياسية (əl-səqafə əl-siyasiyyə) – siyasi mədəniyyət  
التشاركية (əl-təşarikiyyə) – iştirak  
الوعي السياسي (əl-va' i əl-siyasi) – siyasi maarifləndirmə  
الحوار العام (əl-hivar əl-‘amm) – ictimai dialoq  
حقوق المواطنة (huquq əl-muvatinə) – vətəndaş hüququ  
المشاركة السياسية (əl-muşarəkə əl-siyasiyyə) – siyasi iştirak  
الشفافية السياسية (əl-şəfafiyyə əl-siyasiyyə) – siyasi şəffaflıq  
التسامح السياسي (əl-təsamuh əl-siyasi) – siyasi tolerantlıq  
الاحترام المتبادل (əl-ihtiram əl-mutəbadil) – qarşılıqlı hörmət  
التنوع السياسي (əl-tənəvvu ' əl-siyasi) – siyasi müxtəliflik

**Siyasi ideologiya:** Siyasi fəaliyyətin əsaslandığı məqsədləri, idealları və prinsipləri, o cümlədən sol, sağ və mərkəz ideologiyalarını müəyyən edən inanc sistemi nəzərdə tutulur. Siyasi ideologiyaya dair istiarələrin ərəb dilində təzahürü aşağıdakılardır:

الأيديولوجية السياسية (əl-idiyuluciyyə əl-siyasiyyə) – siyasi ideologiya  
الشيوعية (əl-şuyu 'iyyə) – kommunizm  
الرأسمالية (əl-ra'smaliyyə) – kapitalizm  
الاشتراكية (əl-iştirakiyyə) – sosializm  
الليبرالية (əl-libiraliyyə) – liberalizm  
القومية (əl-qaumiyyə) – milliyyətçilik  
الفاشية (əl-faşiyyə) – faşizm  
الماركسية (əl-marksiiyyə) – marksizim  
الإسلامية (əl-islamiyyə) – İslamçılıq  
العلمانية (əl-‘ulmaniyyə) – dünyəvilik

**Dövlətçilik:** Dövlətin siyasi hakimiyyətinin və suverenliyinin vəziyyəti, özünüidarə və ərazi məkanına nəzarət etmək qabiliyyətini əhatə edir. Ərəb dilində dövlətçiliyə aid terminlər aşağıdakılardır [7]:

السيادة (əl-siyadə) – suverenlik  
المؤسسات الدولية (əl-mu 'əssəsət əl-dauliyyə) – hökumət qurumları  
الحكومة المركزية (əl-hukumə əl-mərkəziyyə) – mərkəzi hökumət  
التقسيم الإداري (əl-təqsim əl-idari) – inzibati bölgü  
الحكم الذاتي (əl-hukm əl-zəti) – muxtariyyət  
القانون الدستوري (əl-qanun əl-dusturi) – konstitusiya qanunu  
التشريعات المحلية (əl-təşri'ət əl-məhəlliyyə) – yerli qanunvericilik  
المواطنة (əl-muvatinə) – vətəndaşlıq  
السلامة الوطنية (əl-sələmə əl-vataniyyə) – milli təhlükəsizlik

**Siyasi elita:** Əksər hallarda status, resurs və ya ləyaqətlərinə əsaslanan siyasi sistemdə əhəmiyyətli təsir və gücə malik olan insan qrupudur. Ərəb dilində siyasi elitaya aid terminlər aşağıda kimi sıralanıb:

النخبة السياسية (əl-nüxbə əl-siyasiyyə) – siyasi elita  
الطبقة الحاكمة (əl-tabaqa əl-hakimə) – hakim sinif  
الارستقراطية السياسية (əl-aristiqratiyyə əl-siyasiyyə) – siyasi aristokratiya  
الطبقة السياسية الحاكمة (əl-tabaqa əl-siyasiyyə əl-hakimə) – hakim siyasi sinif  
الطبقة السياسية الهيمنة (əl-tabaqa əl-siyasiyyə əl-himnə) – siyasi sinfin dominantlığı  
القادة السياسيون (əl-qadət əl-siyasiyyun) – siyasi liderlər  
الحكامون (əl-hakimun) – idarəçilər  
الشخصيات السياسية (əl-şaxsiyyət əl-siyasiyyə) – siyasi şəxsiyyətlər  
العلماء السياسيون (əl- 'uləmə ' əl-siyasiyyūn) – siyasi alimlər  
القيادة السياسية (əl-qiyadə əl-siyasiyyə) – siyasi rəhbərlik  
النخبة الحاكمة (əl-nüxbə əl-hakimə) – hakim elita

Bu sözlər siyasi sferanın əsas anlayışlarını ifadə edir və ərəb siyasi diskursunda işlənən müxtəlif termin və ifadələrin formalaşması üçün əsasdır. Bir çox terminlər yeni mənə yaratmaq üçün bir neçə kök və ya sözləri birləşdirərək yaranan mürəkkəb sözlər ola bilər. Məsələn, “الديمقراطية” (əd-dimqratiyya) “xalq” və ya “millət” mənasını verən “د-م-ق” (d-m-q) kökündən və ismə işarə edən “تيمة” (-iyyə) şəkilçisindən ibarətdir. Bu halda isim mücərrəd anlayış formalaşdırır [5].

Əsrlər boyu siyasi terminlər yeni mənalar qazanmış, bəzən kontekstdən və zamandan asılı olaraq dəyişmişdir. Məsələn, "liberalizm" termini əvvəlcə vətəndaş azadlıqlarının qorunması və dövlətin gücünün məhdudlaşdırılması ilə bağlı idisə, lakin zaman keçdikcə mənaları və şərhləri genişlənərək iqtisadi liberalizm və sosial liberalizmi əhatə etmişdir [4].

**Nəticə.** XIX-XX əsrlərdə əksər hökumətlərdə digər dövlətlərlə rəsmi münasibətlərdə öz ana dilindən istifadə etmək tendensiyası meydana gəlmişdir. Diplomatik terminologiyanın inkişafına öncə latın dili, sonra isə fransız dili böyük təsir göstərmişdir. XX əsrdə beynəlxalq dil olaraq ingilis dili bu sahənin terminologiyasının inkişafına müəyyən təsir göstərməyə

başlamışdır. Hazırda dünyada diplomatiya sahəsində istifadə olunan terminlərin əksəriyyəti bu dillərdən lüğətə daxil olan sözlərdir. Məsələn diplomat, persona grata/non grata, modus və s. [5].

Siyasi istiarələr, adətən siyasətlə birbaşa əlaqəsi olmayan digər hadisələri və ya situasiyaları təsvir etmək və ya izah etmək üçün siyasi sferaya aid təsvirlərin, simvolların və ya konsepsiyaların istifadəsidir. Məsələn, “siyasi oyunlar oynamaq” ifadəsi bəzi məqsədlərə çatmaq üçün manipulyasiya, taktika və ya intriqa ilə məşğul olmaq deməkdir, lakin siyasi kontekstdə olması şərt deyil. Siyasi metafora insanlara siyasətlə bağlı mürəkkəb və ya mücərrəd anlayışları siyasi fəaliyyətdən daha tanış və ya konkret obrazlarla əlaqələndirərək daha yaxşı başa düşməyə imkan verir [8].

#### İstifadə edilmiş ədəbiyyat

[1] جامعة البتراء، إدراك قراء اليوم الصحف السياسية لمعاني المصطلحات السياسية المستخدمة في المقال الصحفي، 2015

[2] معهد البحرين للتنمية السياسية، د. ياسر العلوي المدير التنفيذي معهد البحرين للتنمية السياسية

معجم المصطلحات السياسية، البحرين، 2014

[3] Translating Metaphorical Expressions in Political Discourse: A Comparative Conceptual Study (English – Arabic). Əl-Rifai, İraq, 2018, 151 s.

[4] Sentiment analysis in Arabic: A review of the literature, Egypt, 2018.

[5] А.Ю.Крылов, Метонимические средства выражения эмоций в речи арабов, Москва

[6] Alwan Hussain, Political Arabic Articles Orientation Using Rough Set Theory with Sentiment Lexicon, 2021

[7] <https://arabic.rt.com/society/903333/مصطلحاتسياسيةمندولةلاذعرغمعناهل>

[8] <https://www.aljazeera.net/culture/2018/3/20/المصطلحالسياسيوظلالالمعنى>

**Açar sözlər:** Ərəb dili, siyasi, istiarə, terminologiya, diplomatiya,

**Ключевые слова:** Арабский язык, политика, метафора, терминология, дипломатия

بالعربية: العربية، سياسية، إستعارة، مصطلحات، دبلوماسية

### Ərəb dilində siyasi istiarələrin ifadə formaları

#### Xülasə

Məqalədə ərəb dilinin terminologiyasının əsas cəhətləri, onun xüsusiyyətləri, habelə ərəb cəmiyyətində siyasi terminlərin təkamülü və istifadəsinə siyasi və mədəni amillərin təsiri araşdırılıb. Giriş hissədə diplomatiyanın dili, zəngin tarix və mədəni ənənəyə malik olan ərəb dilinin dinamik inkişafı və müasir reallıqlara uyğunlaşmasının mühüm sahələrdə təzahürü, əsas hissədə ərəb dilində siyasi istiarələr və onların ərəb dilində ifadə formaları, onun quruluşu və xüsusiyyətləri, həmçinin terminologiyanın formalaşmasının ümumi prinsipləri araşdırılıb.

Bu işin məqsədi ərəb dilinin terminologiyasını siyasi sfera kontekstində öyrənmək və təhlil etməkdir. Müasir ərəb nitqində siyasi terminlərə, onların semantikasına, istifadəsinə və təkamülünə xüsusi diqqət yetirilir. Bu tədqiqat təkcə akademik deyil, həm də praktik əhəmiyyətə malikdir, çünki ərəb dilində siyasi terminologiyayı anlamaq ərəb dünyasında effektiv ünsiyyət, siyasi təhlil, beynəlxalq əlaqələr və təhsil üçün zəruridir.

### Формы выражения политических метафор в арабском языке

#### Резюме

В статье рассматриваются основные аспекты терминологии арабского языка, ее особенности, а также влияние политических и культурных факторов на эволюцию и использование политических терминов в арабском обществе. Во вводной части рассматривается язык дипломатии, динамичное развитие арабского языка, имеющего богатую историю и культурную традицию, и проявление его адаптации к современным реалиям на важных направлениях, в основной части - рассматриваются политические метафоры и их формы выражения в арабском языке, его структура и особенности, а также общие принципы формирования терминологии.

Целью данной работы является изучение и анализ терминологии арабского языка в контексте политической сферы. Особое внимание уделено политическим терминам, их семантике, использованию и эволюции в современной арабской речи. Это исследование имеет не только академическое, но и практическое значение, поскольку понимание политической терминологии на арабском языке необходимо для эффективного общения, политического анализа, международных отношений и образования в арабском мире.

صيغ التعبير عن الاستعارات السياسية في اللغة العربية

#### ملخص

يناقش المقال الجوانب الرئيسية لمصطلحات اللغة العربية، وسماتها، وكذلك تأثير العوامل السياسية والثقافية في تطور واستخدام المصطلحات السياسية في المجتمع العربي. يتناول الجزء التمهيدي لغة الدبلوماسية، والتطور الديناميكي للغة العربية ذات التاريخ الغني والتقاليد الثقافية، ومظهر تكيفها مع الواقع الحديث في مجالات مهمة، وبحث الجزء الرئيسي أشكال التعبير في اللغة العربية في الاستعارات السياسية في اللغة العربية وبحث في تأثيرها، وبنيتها وخصائصها، بالإضافة إلى المبادئ الغرض من هذا العمل هو دراسة وتحليل مصطلحات اللغة العربية في سياق المجال السياسي. ويولى اهتمام خاص للمصطلحات السياسية العامة لتكوين المصطلحات ودلالاتها واستخدامها وتطورها في الخطاب العربي الحديث. ليست لهذه الدراسة أهمية أكاديمية فحسب، بل لها أهمية عملية أيضاً، حيث إن فهم المصطلحات السياسية باللغة العربية أمر ضروري للتواصل الفعال والتحليل السياسي والعلاقات الدولية والتعليم في العالم العربي.

**Məqaləyə rəy verən:** Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsinin Ərəb filologiyası kafedrasının müdiri, Vüqar Aydın oğlu Qaradağlı.